

ЕНЦИКЛІКА
ЙОГО СВЯТОСТИ ПІЯ ХІ.

З БОЖОГО ПРОВІДІННЯ ПАПИ

ДО ПАТРІАРХІВ, ПРИМАСІВ, АРХІЄПІСКОПІВ, ЄПІСКОПІВ Й ИНШИХ
ОРДИНАРІЇВ, ЩО ЖИВУТЬ У МИРІ І ЄДНОСТІ З АПОСТОЛЬСЬКИМ
☞ ПРЕСТОЛОМ І ДО ВСІХ ВІРНИХ КАТОЛИЦЬКОГО СВІТА ☞

ПРО ХРИСТІЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

ПЕРЕМИШЛЬ
НАКЛАДОМ ПЕРЕМІСЬКИХ ЕПАРХ. ВІДОМОСТІЙ
1930.

ПІЙ ХІ. ПАПА

Всечесні Браття й улюблені Сини!

Поздоровлення Вам й Апостольське Благословення.

Вступ: Сповняючи уряд Намісника Божественного Учителя на землі, який, хоч усіх людей, навіть грішників і недостойних обнимав своєю безмежною любовю, однак особливіший нахил серця виявив до дітей, якого висловом є так дуже зворушуючі слова: „Оставьте дітей приходити до мене“, (Мар. 10, 14) і Ми також старалися в різних обставинах вивчити ту правдиво батьківську, особлившу любов, що єї зглядом них плекаємо, головно через безнастанну дбайливість і відповідні поучення, які дотичать християнського виховання молоді. Таким чином стаючи наче

а) Понуки до говорення про Христ. виховання відгомоном Божественного Учителя, звертали ми до молоді й до виховників, до батьків і до матерей родин спасенні слова будь напимнення, будь заохоти, будь вказівки що до різних точок християнського виховання, з тою печаливістю, яка лицее спільновану Вітцеви всіх віруючих і з тою настирливістю в пору і не в пору, яка відповідає пастирському урядови і яку так дуже поручає Апостол: „Настоюй в пору і не в пору, картай, напоминай, грози з усякою терпелівістю і наукою“¹⁾, і якої домагаються наші часи, в котрих на жаль зі сумом стверджується так великий брак ясних понять і здорових засад навіть дотично найбільш основних життєвих питань.

¹⁾ II. Тимот. 4, 2.

Але саме той загальний стан наших часів, про який Ми згадали, ці найрізноманітніші спори що до шкільної і виховної проблеми, які нині в різних краях мають місце і відсіль пливуче бажання, що його многі зпоміж Вас, Всечесні Браття, і многі зпоміж Ваших вірних нам у синівським довірю виявили, а також ця горяча любов до молоді, як Ми сказали, спонукує нас, щоб Ми нарочно завернули до того предмету, коли не на те, щоби його обговорити в цілім майже невичерпанім теоретичнім і практичним обсягу, то бодай на те, щоби зібрати найвисші засади, в повному світлі поставити найголовніші висновки і начеркнути практичні приміненія. Нехай це буде подарком Нашого священничого ювілея дорогій молоді і тим усім, що з покликання і з обовязку займаються єї вихованням, подарком що його з особливійшою увагою і почуванням жертвуємо і поручаємо.

Справді, ніколи не говорилося тільки про виховання, як у наших часах; відси множаться всюди учителі нових виховних теорій, які винаходять, і передискутують нові методи і середники, сподіючись не тільки облекшити, але прямо створити нове виховання лекше й успішнійше, яке моглоб уформувати грядучі покоління до так вижиданого щастя на землі.

Тому люди, яких Бог сотворив на свій образ і подобу і призначив до безконечної звершености, бачучи нині серед бѳацтва матеріяльного поступу більше як колинебудь недостаточність земних дѳбр до правдивого щастя одиниць і народів, живійше відчувають в собі стремління до висшої досконалости, защеппене Творцем в їхній власній, розумній природі та бажають осягнути його головно через виховання. А многі, придержуючись до пересади буквального значіння слова намагаються видобути ту життєву звершеність зі самої людської природи та здійснити її виключно людськими силами. На жаль тут блудять, бо замість прямувати тілом і душею до Бога, першого початку й останньої ціли всесвіта, задержуються на собі самих, привязуючись виключно

до земських, проминаючих річей; для того будуть мучитися у безпереривній шамотні так довго, доки не звернуть своїх очей і свого зусилля до Бога, єдиної цілі звершености після того глибокого висказу св. Августина: „Сотворив еси нас Господи для себе, і неспокійне є серце наше, доки не спічне в Тобі“¹⁾.

- б) **Суть, вага і велич христ. виховання** Є це річ найбільшої ваги не блудити у вихованню, таксамо як не блудити в стремлінню до остаточної цілі, до котрої ціле діло виховання з необхідною конечністю прямує. Зваживши, що штука виховання полягає на виобразуванню чоловіка в прикметах душі й засадах поступовання в цім земнім життю, щоби осягнув ту високу ціль, призначену Творцем — є ясною річю, що, як не може бути правдивого виховання, яке не булоби ціле спрямоване до остаточної цілі, так й у теперішнім порядку Провидіння, се є від коли об'явився нам Бог в своїм Єдинороднім Сині, який одиноко є „дорогою, правдою і життям“, не може бути повного і досконалого виховання, як тільки християнське. Ясно отже, що християнське виховання це справа найбільшої ваги не лиш для окремих одиниць, але також для родин й усеї людської спільноти а єї сила і звершеність має своє джерело в силі й звершености членів, які на них складаються. Таксамо в світлі поданих вище засад ясно виступає надаюча себе перевисшити велич християнського діла виховання, як такого, котре остаточно стремить до того, щоби забезпечити душам вихованків найвисше добро-Бога, а людській суспільности найвисшу міру можливого тут на землі добробуту. І то в спосіб зі сторони людини найуспішнійший, шляхом співділання з Богом в удосконалюванні одиниць й цілої суспільности, бо виховання надає душам найперший, найсильнійший і найбільш тревалий напрям життя, по відомому висказі Мудрця: „Молодець, що піщов по своїй дорозі, хочби постарівся, не відступить від неї“²⁾. Тому слушно каже св. Іван Золото-

¹⁾ Confess. I. 1.

²⁾ Прит. 22, 6.

устий: „Щож є більшого, як провадити душі, як образувати обичаї молоді?“¹⁾

Однак ніяке слово не висказує так величі, краси й надприродної взнеслости християнського виховання, як той надземський вислів любови, в яким Господь Ісус, наче утотожнюючи себе з дітьми, каже: „Хто одно з таких дітей прийме в моє імя, мене приймає“²⁾.

**в) Поділ
ециклі-
ки**

Длятого, щоби в такій важній справі не блудити й щоби з помічю Божої ласки вказати шлях певнійшого успіху, треба мати ясне і докладне поняття про християнське виховання в його суттєвих точках, се є: до кого належить виховне післанництво, який є предмет виховання, які ще необхідні обставини належить узгляднити, яка є ціль і властива форма християнського виховання по встановленому Божим Провидінням порядку річей.

**Докого
належить
вихован-
ня**

Виховне післанництво не є ділом одиниці але силою конечности належить до суспільности. Існують три конечні, між собою ріжні суспільности, але від Бога зі собою гармонійно злучені, в котрі вступає чоловік від хвилі уродження: дві суспільности в природнім порядку, якими є родина і держава; третя в надприроднім порядку — Церква. Отже на

А) Взагалі

першому місці родина, встановлена безпосередно від Бога для питомої собі ціли, якою є родження і виховання потомства; вона теж у відношенню до держави має першенство природи а відси першенство прав. Всеж таки родина є суспільністю незвершеною, бо немає в собі всіх засобів до свого повного розвитку; тимчасом держава це суспільність звершена, яка має в собі всі засоби до своєї ціли, а є нею загальне, дочасне добро; длятого в тім згляді, то є у відношенні до загального добра, має держава першенство перед родиною, яка одиноко в державі може належно й безпечно сповнити своє завдання. Третою суспільністю, в якій через хрещенне родиться чоловік до Божого життя ласки, є Церква,

¹⁾ Гоміл. 60. на гл. 18. Мат.

²⁾ Мар. 9, 36.

суспільність надприродна й загальна, суспільність звершена, бо має в собі всі засоби до своєї цілі, якою є вічне спасення людей і для того в своїм порядку найвисша.

В наслідок того виховання, яке обнімає цілого чоловіка, індивідуально й суспільно, в порядку природи й в порядку ласки, належить до тих усіх трох суспільностей, у відповіднім степені, по взаїмовідношенні їхніх властивих цілей згідно з установленим від Бога теперішнім ладом Провидіння.

Б) З окрема до Церкви І так наперед належить воно в особливий спосіб до Церкви задля двох титулів надприродного ладу самим Богом їй виключно наданих і тому безумовно висших від якогонебудь іншого титулу природного ладу.

а) Найвищий згляд Перший лежить у виразнім післанництві й найвищій учительській повазі, уделеній їй Божественним Основником: „Дана мені всяка власть на небі й на землі. Ідїть отже, навчайте всі народи, хрестячи їх в ім'я Вітця і Сина і святого Духа, навчаючи їх заховувати все, що я заповідав вам. І се я з вами по всі дні, до кінця віків“¹⁾. Тому учительському урядови уділив Христос Господь враз із наказом голосити свою науку, привілей непомильності; відси Церква зістала поставлена від свого Божественного Творця стовпом і утвердженням Правди, щоби людей навчала Божої віри, й повіреної собі скарбниці берігла ціло й ненарушено, правила людьми й образувала їх і їх спільноти й діла в правоті обичаїв і чесности життя по правилам обявленої науки²⁾.

б) Надприродне материнство Другий титул се надприродне материнство, через котре Церква непорочна Обручниця Христова родить, кормить і виховує душі в Божім життю ласки через свої Тайни й своє навчання. Дятого слушно твердить св. Августин: „Не буде мати Бога батьком той, хто не бажавби мати Церкву матірю“³⁾.

Дятого відносно властивого предмету свого

¹⁾ Мат. 28, 18-20.

²⁾ Пії IX Енцикл. Quum non sine.

³⁾ De Symbolo Cat. XIII.

виховного післанництва, то є „відносно віри й науки обичаїв, сам Бог вчинив Церкву учасницею Божого учительства і з Божого дару свобідною від блуду: тому то Церква є найвисшим і найпевнішим учителем і посідає ненарушиме право свободи навчання“¹⁾. З того пливе конечний висновок, що Церква, як у повстанні, так теж у сповнюванні свого виховного післанництва є незалежна від якоїнебудь земської влади й то не лиш в обсягу свого власного предмету але також що до необхідних і відповідних до сповнення своєї виховної місії середників. Отже що до всякої іншої галузи знання і людського навчання, яке само в собі розглядане є наслідством усіх так одиниць як суспільностей, посідає Церква незалежне право користати з них, а передовсім видавати осуд, чи й о скільки можуть вони бути пожиточні або шкідливі для християнського виховання. А це вже тому, що Церква, як суспільність звершена, має незалежне право до засобів ведучих до своєї ціли, як також тому, що всяке навчання нарівні з усякою іншою людською чинністю, стоїть у конечнім відношенні залежності від послідної ціли чоловіка, і тому не може виломлюватися з під правил Божого закона, якого сторожем, товмачем і непомільним учителем є Церква.

Вельми ясно висказує це Наш попередник бл. п. Пій Х.: „Щонебудь чинить християнин навіть в ділянці земських річей, не вільно йому забувати о добрах надприродних; противно, після науки християнської мудрости, повинен усі справи звертати до найвисшого добра, як до остаточної ціли. Надто всі його вчинки, добрі вони чи злі морально, то є о скільки погоджуються або ні з природним і Божим законом, підлягають осудови і юрисдикції Церкви“²⁾.

І годиться тут зазначити, як добре зумів зрозуміти і висказати основну католицьку правду світський чоловік, як знаменитий письменник так глибокий і совісний мислитель: „Церква не твердить, що

¹⁾ Енцикл. Libertas 20. VI. 1888.

²⁾ Енцикл. Singulari quadam 1912.

моральність належить самотоко (се є виключно) до неї, але що належить до неї в цілости. Ніколи не твердила, що поза єї лоном або без єї навчання людина не може пізнати ніякої моральної правди; протівно, цей висказ осудила нераз, бо він зявлявся в ріжних формах. Зате голосить, голосила й голоситиме завсіди, що з установи Ісуса Христа і через св. Духа зісланого в Його імя від Отця, вона єдина посідає первісно й повсякчасно *погню правду* моральну, в якій містяться всі поодинокі правди моральности, так ті, до яких пізнання людина може дійти при помочі самого розуму, як і ті, що становлять частину Обявлення, або які можна з Обявлення висувати¹⁾.

в) Обсяг прав Церкви Отже Церква підпирає літературу, науку й мистецтво, оскільки вони є необхідні або корисні для християнського виховання а також до цілої діяльности Церкви для спасення душ, основуючи й удержуючи власні школи та інститути в усіх галузях знання і для всяких степенів образования²⁾. А навіть само так зване фізичне виховання, і його не належить вважати чужим материнському урядови Церкви, саме тому, що й воно є середником, який може помагати або шкодити християнському вихованню.

І та діяльність Церкви в усякім роді культури, як з одної сторони є величезною поміччю для родин і народів, що без Христа гинуть, як слушно звертає на це увагу св. Іларій: „Щож більше небезпечно для світа, як те, що не прийняв Христа?“³⁾, так з другого боку не справляє навіть найменшої трудности державним зарядженням, бо Церква у своїй матерній второнности не протівиться тому, щоби школи та виховні заведення для світських приміювалися до справедливих в кождім народі розпорядків державної влади, а там, де моглиб вийти які труд-

¹⁾ A. Manzoni, Osservazioni sulla Morale Cattolica III.

²⁾ Codex Iuris Canonici c. 1375.

³⁾ Comment. in Math. c. 18.

ноші, є готова порозумітись з нею й у взаємній згоді все залагодити.

Крім цього Церква посідає право, якого не може зречися, і обов'язок, від якого не може бути звільнена, сторожити цілості виховання своїх дітей, віруючих, у якім небудь заведенню публичним чи приватним, не лиш що до науки релігії, яку там подається, але також що до всіх інших наук й усіх заряджень, оскільки вони з релігією і моральністю мають який зв'язок¹⁾.

Виконування цього права не можна вважати за незаконну інгеренцію але як материнську опіку Церкви, яка хоронить своїх дітей перед грозячою небезпекою всякої доктринальної та обичаєвої отрути. Те стороження Церкви, як з одної сторони не створює ніякої дійсної перешкоди, так з другої не може не принести успішної помочи добробутові родин і держави, держачи з далека від молоді цю моральну отрую, яка в тім так недосвіднім і змінчивім віці, звичайно легко приймається і в практиці скоро поширюється. Бо скоро тільки бракне правдивого релігійного і морального образования — слушно завважує Лев XIII. — „нездоровою стане всяка культура духа; молодь не призвичаєна до пошановання Бога не буде могла знести карности чесного життя і призвичаєна нічого не відмовляти своїм забаганкам, легко дасть себе потягнути до протидержавної роботи“²⁾.

Виховне післанництво Церкви розтягається без ніякого обмеження на всі народи, згідно з наказом Христа: „Навчайте всі народи“³⁾, і не має власти на землі, яка моглаби йому законно спротивитися або перешкодити.

Наперід розтягається на всіх вірних, яких обіймає дбайливою опікою, як найбільш любляча мати. І тому створила для них на протязі віків безмірне число шкіл та інституцій в усіх галузях знання; бо

¹⁾ Codex S. C. cc. 1381, 1382.

²⁾ Енцикл. Nobilissima . . . 1884.

³⁾ Мат. 28, 19.

— як Ми це недавно мали нагоду сказати — вже тоді в глибокім середновіччю, в котрім були так численні (хтось сказав, що дуже численні) монастирі, конвенти, церкви, колегіяти, катедральні й низшого степеня капітули, при кожній з тих інституцій було шкільне огнище, огнище науки й християнського виховання. До того належить додати всі університети, по всіх краях, основувані з ініціативи й з поміччю Святого Престола і Церкви. Ота чудова картина, що її нині бачимо красше, бо вона близша нас і відповідно до умов часу більш імпонуюча, була предметом подиву всіх часів, а ті що провірюють і порівнують різні явища, дивуються, як могла Церква в тій царині стільки зділати, та що вона змогла відповісти повіреному собі Богом післанництву виховання людських поколінь в християнськім життю та зуміла досягнути такі світлі овочі й успіхи. Колиж подив будить те, що Церква змогла в кождім часі згуртувати біля себе сотки, тисячі, міліони вихованків свого післанництва, то неменше повинно звертати нашу увагу те, що вона зуміла зділати нелиш на полі виховання але таксамо в ділянці правдивого й властивого образования. Бо коли могли зберігтися так численні скарби культури, цивілізації, літератури, то це належить завдячити особливішому становиску й діяльності, через які Церква навіть у найстарших і найбільш варварських часах потрафила промінювати так великим світлом на полі літератури, філософії, мистецтва, особливож архітектури¹⁾.

Стільки могла й уміла зділати Церква, тому що єї виховне післанництво розтягається теж на невірних, бо всі люди є покликані до Божого Царства та до досягнення вічного спасення. Як у наших часах, коли Місії Церкви будують школи тисячами в усіх сторонах світа та в краях ще нехристиянських, від обох берегів Гангеса аж до Жовтої ріки та до великих островів й архипелягів Океану, від Чорного Континенту до Огнистої Землі та до ледяної Аляски, так в усіх часах Церква через своїх

¹⁾ Бесіда до питомців колегії в Мондрагоне 14. V. 1929.

місіонарів виховувала до християнського життя і культури різні племена, які сьогодні творять християнські народи цивілізованого світа.

Це доказує ясно, що по закону а надто силою факту, прислугує Церкві в особливий спосіб виховне післанництво, та що для всякого свобідного від упереджень ума невмістний є якийнебудь розумний мотив до спротиву або до ставлення перепон Церкві якраз в тім ділі, з якого блаженних плодів нині радіє світ.

г) **Згідність прав Церкви з правами родини й держави.** Тим більше, що з таким відданням першенства Церкві не лиш не стоять у суперечности, але противно остають в найповнійшій згоді права одиниць до слушної свободи в обсягу науки, наукових методів і взагалі всякої світської культури. Се тому — згадаймо передовсім на основну засаду цієї згідности — що надприродний порядок, до якого належать права Церкви, не тільки не руйнує порядку природного, до якого належать інші згадані права, але навпаки його підносить й усовершує, й обидва порядки взаємно себе підпомагають і наче доповнюють відповідно до природи і достоїнства кожного, саме тому, що обидва походять від Бога, який сам собі не може противорічити: „Діла Бога є звершені а всі Його дороги справедливі“¹⁾.

Ще ясніше буде можна се бачити, коли з окрема й ближше розважимо виховне післанництво родини й держави.

Право родини є І так перше всього з виховним післанництвом Церкви погоджується незвичайно дивно виховне післанництво родини тому, що одна й друга походять від Бога в спосіб вельми до себе подібний. Справді, родині в природнім порядку Бог безпосередно подає плідність, початок життя а відси теж початок виховання для життя а разом з тим авторитет, який є корінем ладу.

а) **старше від права держави** Ангельський Учитель з питомою собі ясністю думки і стислістю вислову каже: „Тілесний батько має по часті характер початку, який всеціло знахо-

¹⁾ Второзак. 32, 4.

диться в Бозі... Батько є початком і виховання і карності і всего того, що відноситься до усювершення людського життя¹⁾.

Отже родина посідає безпосередно від Творця післанництво а відси теж право виховання потомства, право, якого зречися неможе, тому що воно дучиться неподільно зі стислим обовязком, право давнійше від якогонебудь права людської суспільності чи держави і в наслідок того ненарушимо з боку якоїнебудь земської влади.

**б) нена-
рушимо
але не
деспо-
тичне** Дотично ненарушимости цього права, то єї причину подає Ангельський Учитель: „Бо Син з природи се щось із батька., того домагаєсь закон природний, щоби син заки прийде до уживання розуму, був під опікою батька. Тому противилосяб природному законуви. колиб дитину, заки дійде до уживання розуму, забирано зпід опіки батьків або колиб без їх згоди заряджувано щонебудь відносно неї“). А що обовязок опіки зі сторони родичів треває аж до часу, коли діти будуть в спромозі самі собі давати раду, тому теж треває тесаме незаймане право родичів на вихованне. „Природа стремить не тільки до зродження потомства алеґ також до його розвою й поступу аж до стану звершеного чоловіка, як такого, який то стан є станом чесноти“ -- каже тойсам Ангельський Учитель²⁾.

Тому теж правнича мудрість Церкви, збираючи все в одну цілість ясно й докладно, висказуєся в тім предметі в Кодексі канонічного права в каноні 1113: „Родичі мають найстислійший обовязок по силам дбати про вихованне свого потомства як релігійне й моральне так фізичне й горожанське а також забезпечити йому дочасні добра“.

В тій точці загальне почуття людського роду є так згідне, що попавби в очевидну суперічність з ним той, хто посмівби твердити, що дитина належить перше до держави як до родини та що дер-

¹⁾ Св. Тома 2-2 Q. СII а. 1.

²⁾ Св. Тома 2-2, Q. X а. 12.

³⁾ Suppl. S. Th.

жава має безоглядне право до її виховання. Не звертається уваги на те, що, аби бути горожанином держави, людина мусить наперед істнувати, а істновання немає вона від держави тільки від родичів, як про це мудро говорить Лев XIII: „Сини є чимсь із батька і наче розширенням батьківської особи й якщо малиб-ми стисло висловитись, не самі через себе тільки через родинну суспільність, в котрій родилися, входять у суспільність державну й у ній участвують“¹⁾. Отже — як каже в тій самій енцикліці Лев XIII. — „власть батька є того рода, що держава не може її ані знищити ані поглотити, бо вона має один спільний початок зі самим людським життям“. Одначе з того не виходить, начеб право родичів до виховання було безоглядне або деспотичне, бо воно є підпорядковане неподільно послідній цілі а також природному і Божому закону, як це зазначає тойсам Лев XIII у своїй славній енцикліці, в якій пояснює головні горожанські обовязки християн, представляючи в такий спосіб збір прав і обовязків родичів: „Родичі мають з природи право образувати тих, котрих зродили а також обовязок, щоби виховання і наука дітвори були згідні з ціллю, для якої з Божої ласки одержали потомство. Отже родичі обовязані старатися о се й стреміти до того, щоби усунути всяку в тім згляді несправедливість, та щоби рішучо вибороти собі, аби — як лицею — християнським звичаєм мали власть виховувати дітий а надівсе хоронити перед такими школами, в яких грозить небезпека затроєння їддю безбожности“²⁾.

Це належить собі добре усвідомити, що виховний обовязок родини обнимає нелиш вихованне релігійне і моральне але таксамо фізичне і горожанське³⁾, бож вони звязані з релігією і моральністю.

в) при- Оте неоспориме право родини було нераз юри-
знане дично признане в краях, де в державнім законо-

¹⁾ Енцикл. Rerum novarum 15 V. 1891.

²⁾ Енцикл. Sapientiae christianae 10 I. 1890.

³⁾ Codex I. C. can. 1113.

- цивіль.** давстві уважають на пошановання природного права.
- судів-** І так, щоби навести один із найновіших примірів,
ництвом Найвисший Трибунал Союзної Республіки Зєднєних Дєржав Північної Америки в децїзїї, яка дотичить незвичайно важного спору, рїшив, що „державі не прислугує загальна власть вводити один одинокий тип виховання молодї через приневолювання її побирати науку виключно в школах публичних“, додаючи мотив такого вирїшення з природного закона: „Хлопець се не тїльки твір держави; тї що його виховують і провадять, мають право а заразом взнеслий обовязок виховати його й приготувити до повнення його обовязків“.
- г) **хоро-** Історія свїдчить, що особливо в новїйших ча-
нене сах держава допускалася й допускається насилу-
Церк- вання прав, що їх Творець признав родині; рївнож
вою доказує незбито, як Церква тих прав берегла й боронила. Найкрасшим доказом на це є те особливїше довірє родин до церковних шкіл, як Ми це недавно згадали в Нашому листї до Кардинала Секретаря Стану: „Родина відразу зрозумїла, що воно так є, і від перших днів христїянства до нинї батьки й матерї, навїть мало або й зовсім невіруючі, посилають і приводять тисячами своїх дїтий до виховних заведєнь, що їх оснувала й ними керує Церква“¹⁾.
- А походить воно відси, що батьківський інстинкт, який походить від Бога, звертається з довірєм до Церкви, в тїй певности, що знайде тут охорону родинних прав й оту одностгїдність, що її Бог в порядку рїчей установив. Справді, Церква, хоч не перестає домагатись своєї права й пригадувати родичам обовязок хрещення та христїянського виховання для дїтий католицьких родичїв, свїдома своєї вселєнського Божого посланництва й обовязку, що тяжить на всїх людях, приняти єдину, правдиву релїгїю, — одначе так дбайливо береже недоторканости природного права родини в обсягу виховання, що навїть не зїзволяє хрестити дїтий невірних, хиба на певних умовах і зі засте-

¹⁾ Лист до Кард. Секр. Стану з 30/V 1929.

реженням, ані теж в ніякий спосіб рішати про виховання таких дітей, поки вони не будуть могли самі о собі рішати й добровільно прийняти віру¹⁾.

Отже два факти найбільшої ваги, як Ми це в наведеній бесіді зазначили, стоять перед нами: „Церква віддає до диспозиції родин свій учительський і виховний уряд, — а родини радо з того уряду користають і віддають сотками й тисячами своїх дітей Церкві; ці два факти пригадують і голосять велику правду, яка має, з огляду на моральний і суспільний лад, величезне значіння а саме, що виховне післанництво належить надівсе й у першу чергу до Церкви і родини, що воно до них належить по природному й Божому праву, яке послідовно не терпить ні ніякого порушення, ні спротиву, ні вилому“²⁾.

- До держави** З того первенства виховного післанництва Церкви й родини, як ми це бачили, пливають найбільші користи для цілої суспільности і не може вийти ніяка шкода для дійсних і прислугуючих державі прав до виховання горожан, по Богом установленому ладі. Ті права посідає держава від самого Творця природи, не з титулу вітцівства, як Церква й родина, тільки через авторитет, який їй належиться задля старання о дочасне добро загалу, що й є властивим єї призначенням. В наслідок того виховання не може належати до держави в такий самий спосіб як воно належить до Церкви й родини, але інакше, се є відповідно до ціли яку має держава. Оце призначення, се є добро загалу в дочаснім порядку, лежить в мирі й безпечности, якими втішаються родини і поодинокі горожани в користуванні своїми правами а рівночасно в якнайбільшій, в тім життю можливій до осягнення, шляхом збірних й однозгідних зусиль загалу, духовім і матеріяльнім добробуті.
- а) відносно загального добра** Отже подвійне є завдання належного державі авторитету: хоронити та піддержувати родину й поодиноких горожан, а не поглати їх, або займати їх місце.
- б) Подвійне завдання**

¹⁾ Codex I. C. can. 750, § 2. S. Th. 2, 2. qu. X. a. 12.

²⁾ Бесіда до вихованків Колегії в Мондрагоні 14 V. 1929.

Томуто держава в обсягу виховання має право або, скажім краще, обов'язок своїми законами охоронювати давніше право родини, — про що Ми висше згадали, до християнського виховання дітей, і в наслідок того шанувати надприродне право Церкви до християнського виховання.

Рівнож належить до держави берегти цього права що до самої дитини, якщо фізично або морально немалаб вона опіки з боку родичів задля їх недбальства, недосвіду або негідности, бо їхне право до виховання — як Ми це висше сказали — не є безусловне ані деспотичне тільки залежне від права природного і Божого й тому підчинене повазі й осудови Церкви а також чуйности і правній охороні держави відносно добра загалу; впрочім родина не є суспільністю звершеною, яка малаб у собі всі середники потрібні до всестороннього й повного досконалення себе. В тім, зрештою виїмковім случаю держава не займає місця родини, тільки доповнює її недостачу відповідними засобами, завсіди згідно з природним правом дитини і з надприродними правами Церкви. В загальному належить до прав й обов'язків держави охоронювати, відповідно до наказів здорового розуму й віри, моральне й релігійне виховання молоді та усувати всі ворожі йому публичні перешкоди. Особливож належить до держави з огляду на добро загалу, ріжними способами попірати само виховання й образования молоді. Наперід попірати й підпомагати ініціативу та діяльність Церкви й родини, про яких успішність свідчать історія і досвід; опісля доповняти цю діяльність там, де вона не досягає, або де не вистарчає, також власними школами, бо держава більше чим хто другий є випосажена в середники, віддані їй до диспозиції для добра всіх і тому справедливість вимагає, щоби вона вживала їх для користи тих, від котрих їх одержала ¹⁾. Крім сего держава може домагатись а послідовно також дбати о те, щоби всі горожани посідали необхідне знання своїх горожанських і національних обов'язків

¹⁾ Бесіда до вихованків у Мондрагоне 14. травня 1929.

та певний степе́нь умово́ї, морально́ї і фізично́ї культури, яко́ї з огляду на обставини нашого часу дійсно домагається добро загалу. В усіх тих способах дбання о публичне і приватне виховання й образования, держава є очевидно обовязана шанувати природні права Церкви й родини до христия́нського виховання а надто зберігати справедливість розподілу. Тому несправедливим і недозво́леним є всякий монопо́ль так виховний як шкільний, який, будь фізично будь морально, принево́лює родини посилати дітий до державних шкіл всупереч обовязкам христия́нської совісти, як також їх слу́шним уподо́банням.

**в) Яке ви-
ховання
може
собі зас-
тергти**

Це однак не перешкаджає, щоби для добро́ї управи адміністрації держави та охорони внутрішнього і зовнішнього мира, з огляду на велику потребу для добра загалу, беручи на згляд вимоги особливого уздібнення і окремого підготовання, держава не могла застергти собі права закладати приготівні школи для певних урядів, головно для війська, та ними правити; при тому однак має уважати, щоби права належні Церкві й родині, не були нарушені. Не буде зайвим пригадати тут з окрема цю осто́рогу, тому що в наших часах (коли шириться пересадний і фальшивий націоналізм, так дуже противний справдішному мирови і добробутові) звичайно переступається слу́шні границі у військо́вій організації т. зв. фізичного виховання хлопців (часом також дівчат) всупереч самій природі, нераз навіть в неділю з надмірною витратою часу, який повинен бути посвячений релігійним обовязкам і відданий святошам родинного життя.

Врешті не хочемо ганити цього, що може бути добрим в ду́сі карности й розумно́ї смілости в таких методах, але тільки всяку пересаду, якою є пр. дух насилля, якого не можна мішати з духом мужества, ані зі шляхотним почуттям військо́вої справности в обороні вітчизни й публичного порядку; якою с також у фізичнім вихованню надмірне перецінювання атлетизму, що навіть в клясичній до́бі поганства було ознакою звиродніння й упадку.

Дальше, загалом, прислугує державі право ви-

ховання, яке можна назвати суспільним, не тільки відносно до молоді, але до людей всякого віку й стану. Воно полягає на штуці публичного представлювання стоваришеним одиницям таких предметів для розуму, уяви і змислів, що потягають волю до доброго, або з майже моральною конечністю впроваджують її на ту дорогу, чи то позитивно, представляючи такі предмети, чи то негативно, усуваючи ті, які є їй противні¹⁾. Це суспільне виховання так широке й різнородне, що обіймає майже цілу діяльність держави для загального добра, як мусить бути узгіднене з засадами моральности, так також не може противитися науці Церкви, яка з Божої установи є Учителькою тих засад.

г) Гармонія між Церквою і державою

Все те, що Ми до тепер сказали о діяльності держави в ділянці виховання, опирається на як найбільше тревалій й незрушимій основі католицької науки „Про християнський устрій держав“, так прегарно виложеної Нашим Попередником Львом XIII., саме в енцикліках „*Immortale Dei*“ і „*Supientiae christianaе*“, а іменно: „Бог розділив управу людського роду поміж дві власти: церковну й світську, одну ставляючи над Божими річами, другу над людськими річами. І одна й друга є в своїм роді найвисша. І одна й друга має зачеркнені границі, в яких замикається, безпосередно визначені природою й ціллю кожної. Звідси неначеб то повставав якийсь світ, у якім кожда з них поступає силою власного права. Але тому, що приказам кожної з них підлягають ті самі піддані і може лучитися, що та сама матерія, хоч під ріжним зглядом, входить однак у ділянку прав і компетенції обидвох, Боже Провидіння, яке обі установило, мусіло визначити обом їх дороги просто і в порядку. А ті, що с, є установлені від Бога“ (Рим., 13, 1)²⁾.

Отже виховання молоді є власне одною з тих справ, що належать і до Церкви і до держави „хоч в ріжний спосіб“, як це Ми висше виложили. „Звідси

¹⁾ Taparelli, Dir. nat. n. 922.

²⁾ Енцикл. Immotale Dei, 1885.

між обома властями — каже дальше Лев XIII. — повинна заходити упорядкована гармонія, яку цілком слушно порівнується до звязи, якою в чоловіці лучаться душа й тіло. Якою повинна бути та звязь, не можливо инакше означити, як розглядаючи, як це Ми сказали, природу кожної з тих властей і маючи на оці взнеслість і шляхотність їх цілий: бо одна має старатися передусім і безпосередно о поводження в дочасних річах; друга достарчати небесних й вічних дібр. А тому все те, що в якийнебудь спосіб відноситься до спасення душ і Божої слави, чи то воно таке із своєї природи, чи таким його уважають з уваги на ціль, до якої відноситься, все те належить до об'єму влади й осуду Церкви; а слухним є, щоби решта, що обіймає світську й політичну ділянку, підлягало світській владі, бо Ісус Христос приказав „віддати цісареві, що є цісарського, а Богови, що Боже“¹⁾.

Хтонебудь протививсяб прийняттю тих засад а затим примінюванню їх до виховання, цей конечно дійшовби до заперечення, що Христос заложив свою Церкву для вічного спасення людей, і до твердження, що держава не є піддана Богови і Його природному й Божому закону. А це найнаглядніше є безбожним і противним здоровому розумови, а особливо в справі виховання надзвичайно небезпечним для належного виобразування молоді і з певністю шкідливим для самої держави і для правдивого щастя людської суспільности. Навпаки, з примінення тих засад не може не вийти найбільший хосен для властивого вироблення горожан. Дуже наглядно доказують це факти всіх віків; тому як в перших часах християнства Тертуліян у своїм „*Apologeticum*“, так пізнійше св. Августин, міг киніти в лице визов всім противникам католицької Церкви, що й Ми також у наших часах можемо з ним повторити: „Ті, що кажуть, що Христова наука є ворожою державі, нехайже дадуть таких жовнірів, якими їм каже бути наука Христа; нехай дадуть таких підданих, таких

¹⁾ Енцикл. *Immortalle Dei*.

мужів, таких жінок, таких родичів, таких синів, таких панів, таких слуг, таких королів, таких суддів, таких вкінці скарбових урядників і платників державі, якими наказує бути християнська наука, а тоді нехайже собі говорять, що вона є ворожою державі; противно, нехай не завагаються назвати її сильною опорою держави, коли її слухають⁽¹⁾.

А що ходить о виховання, не від річи буде звернути увагу на це, як досконало висказав ту католицьку правду, потверджену фактами, заслужений коло християнського виховання, надзвичайно побожний і учений кардинал Сільвій Антоніян, ученик того предивного виховника, яким був св. Филип з Нері, учитель і секретар латинських листів св. Кароля Боромея, на якого налягання і за якого натхненням

г) **Конечність і хосен згоди з Церквою** написав цінну розправу: „Про християнске виховання дітей“. „Чим більше світська власть — каже — згармонізується з духовною та більше її сприяє і піддержує, тим більше причинюється до заховання держави. Бо підчас коли церковний провідник, відповідно до своєї ціли, старається виробити доброго християнина при помочи поваги й духовних засобів, рівночасно силою неминучої послідовности виробляє доброго горожанина, яким повинен бути під політичним оглядом. Звідси то походить, що в святій, римській католицькій Церкві, тім Божім царстві, абсолютно значить те саме бути добрим горожанином, що чесним чоловіком. Тому дуже блудять ті, що розділюють річи так дуже з собою злучені і котрі думають, що будуть могли мати добрих горожан при помочи інших прав та іншими дорогами, як ті, що сприяють виробленню доброго християнина. І нехай собі людська второпність говорить і розправляє кілька її подобається, а прецінь неможливо є, щоби спровадило згоду й правдивий дочасний спокій те, що противиться і що відвертається від спокою й від вічної щасливости“⁽²⁾.

А так як держава, так також і наука і наукова

¹⁾ Ер. 138.

²⁾ О вихов. христ, кн. 1. гл. 43.

метода та наукові досліді, не мають чого побоюватися зі сторони повного й досконалого виховного післанництва Церкви. Католицькі заведення, на яким небудь степені навчання і знання не стоялиб, не потребують апольогій. Довіря, яким тішаться, похвали, які збирають, наукові праці, які піддержують і помножують, а надівсе вихованки вповні і досконало приготовані, яких дають урядничому станови, вільним званням, учительству, життю у всіх його ділянках, свідчать аж надто добре на їх користь.

Врешті ті факти є тільки світлим ствердженням католицької науки, висказаної Ватиканським Собором: „Віра й розум не тільки що не можуть ніколи стояти в суперечности, але противно, взаїмно собі помагають, бо здоровий розум виказує підстави віри і її світлом просвічений, плекає знання Божих річий; а знова віра визволяє розум і хоронить від блудів та збогачує ріжними відомостями. Тому Церква є так далека від спротиву в плеканню світських штук й наук, а противно ріжними способами їх спомагає й піддержує, бо не ігнорує, ані не легковажить тих користий, які з них пливуть для людського життя; що більше, признає, що як походять вони від Бога, Пана всякого знання, так і також, о скілько належно їх плекається, провадять до Бога, при помочи Його ласки. І не забороняє ані трохи, щоби ті науки, кожда у своїм обсягу, вживали власних засад й власної методи; але признаючи ту слушну свободу, пильно вважає, щоби через спротив Божій науці, не попали в блуди, або, переступаючи властиві свої границі, не займали місця, яке належить вірі, ані її не нищили“¹⁾.

Ця засада слушної наукової свободи є заразом ненарушимою нормою дидактичної свободи або належно понятої свободи навчання і її треба придержуватися у всякім уділюванню знання другим, а є без порівнання тяжшим обовязком справедливости у навчанню молоді, а то тому, що в відношенню до неї кождий учитель, державний чи приватний, не має безглядного виховного права, тільки уділене; а що кожда

¹⁾ Соб. Ват. зас. 3. гл. 4.

дитина, чи також християнський молодець, має стисле право до побирання науки, згідної з наукою Церкви, того стовпа і утвердження Правди, то тяжку кривду зробив би йому кожний, хто захитав би його віру, надуживаючи довіря молоді зглядом учителів і єї природного браку досвіду і легкодушної склонности до абсолютної, зрадливої і фальшивої свободи.

Підмет Направду ніколи не повинно сходити з очий, що
вихован- підметом християнського виховання є цілий чоловік,
ня: дух злучений з тілом у єдності природи, з усіми своїми природними й надприродними властями, як
а) Цілий його нам представляє здоровий розум і Обявлення;
упавший отже чоловік, що стратив стан первісної ласки, але
чоловік, Христом відкуплений і привернений до надприродного стану прибраної Божої дитини, хоч без¹ поза-
але від- природних привілеїв безсмертності душі й цілковитої рівноваги пристрастий. Звідси залишаються в людській природі наслідки первородного гріха, а особливо ослаблення волі й неупорядковані похоти.

„Дурнота впилаєсь молодикові в серце, та навчаюча лозина прожене її від його“. (Притч. XXII. 15.) Отже треба поправляти неупорядковані пристрасти, зміцняти й згармонізовувати добре від наймолодших літ, а передусім належить просвічувати розум і скріпляти волю за помічю надприродних правд й орудників ласки. Без тих орудників не можливо ані опанувати злих склонностей, ані дійти до виховної досконалости, властивої Церкві, вивінуваній Христом досконало й у повноті і в Божу науку і в Тайни, ці успішні орудники ласки.

б) Фалш Тому то фальшивим є усякий педагогічний на-
і шкоди туралізм, що в образуванні молоді виключає в який
педаго- небудь спосіб, або обмежує надприродне християнське вироблення; блудною є також всяка метода
гічного виховання, що опирається в цілості або в часті на
натуралізму. запереченню первородного гріха й ласки, або на забуттю про них, а звідси на самих тільки силах людської природи. Такими загально є ті нинішні системи о дуже ріжних назвах, які покликаються на мниму автономію і нічим неограничену свободу дитини, та які зменшують або навіть усувають повагу й працю

виховника, приписуючи дитині виключне першенство ініціативи в ділянці власного виховання і поступовання, незалежне від всякого висшого природного й Божого права.

А як через котру з тих назв хотілосяб вказати, хоч менше стисло, на конечність чинного, поступовно що раз більше свідомого співділання дитини в своїм вихованню, коли прямувалосяб до усунення з виховання деспотизму й насилля (яке зрештою не є властивим орудником поправи), говорилосяб правду, але нічо нового, що не булоб голошене Церквою і впроваджене в діло в практиці традиційного християнського виховання. Того способу держитися сам Бог у відношенню до сотворінь, яких взиває до чинного співділання, відповідно до властивої кождому природи, бо „Мудрість Його досягає силою від кінця аж до кінця і уряджує усе лагідністю“. (Прем., VIII, 1.)

Але на жаль не мало є таких, що і назвою по звичайному її зміслі й ділом стараються усунути виховання з під усякої залежности від Божого права. Тому в наших часах є ми свідками досить дивного напряду явища, що виховники й філософи трудяться у вишукуванню якогось загального морального кодексу виховання так, як би не існувало Десять Божих Заповідей, ані не було евангельського закона, ані навіть права природи виритого Богом у серцю чоловіка, яке голосить здоровий розум і яке при помочи позитивного Обявлення є зібране самим Богом в десятих заповідях. Ті новатори привикли також називати з погордою християнське виховання „гетерономічним“, „пасивним“, „перестарілим“, бо основується воно на повазі Бога й на святім Його законі.

Ганебно обманюють себе думаючи, що визволюють, як кажуть, дитину. Противно! роблять її радше невільником своєї сліпої гордості й своїх неуряднаних пристрастий, бо силою льогічної консеквенції тих хибних систем, оправдується ті пристрасти яко слухні вимагання природи, що посідає т. зв. автономію.

Але ще гірше, коли в хибній, легкодушній і небезпечній претенсіональності хочеться піддати дос-

лідам, досвідченням й непокликаним осудам природного порядку, прояви порядку надприродного, що відносяться до виховання, як пр. священниче або монаше покликання і взагалі тайне ділання ласки, яка, підносячи природні сили, безконечно їх перевищує і в ніякий спосіб не може підлягати фізичним законам, бо „Дух куди хоче, дише“. (Йо., III., 8.)

а) Сексуальне виховання

Однак найбільше небезпечним є той натуралізм, що проникає в наших часах ділянку виховання у найбільше делікатній матерії, якою є чистота обичаїв. Дуже розповсюдженим є блуд тих, що в шкідливій претенціональності, брудними словами, голосять т. зв. сексуальне виховання, думаючи фалшиво, що зможуть охоронити молодь перед небезпеками змислів за помічу чисто природних середників, якими є: легкодушне освідомлювання й превенційне поучування для всіх без ріжниці, навіть публично, а що гірше, за помічу виставлювання молоді через якийсь час на нагоди, щоби її, як кажуть, до них призвичаїти й неначе загартувати душі проти такого рода небезпек.

Дуже вони помиляються, не хотючи признати природної уломности людської природи й права, про яке говорив Апостол, що воно противиться праву розуму¹⁾ — і забуваючи навіть сам досвід життя, з якого видно, що якраз у молоді проступки проти обичайности не є так наслідком браку знання, як радше й передусім слабости волі, нараженої на небезпеки й не підпомаганої орудниками ласки. В тій так дуже делікатній матерії, колиби, зваживши всі обставини, якесь індивідуальне поучення у відповіднім часі виявилось конечним зі сторони тих, яким Бог дав виховне післанництво й ласку стану, належить заховати всяку осторожність, яку добре знало традиційне християнське виховання, яку достаточо описав згаданий Антоніян. „Така й так велика є наша неміч й нахил до гріха — каже він — що часто в тих самих річах, які говориться для охорони перед гріхом, слухаючий має якраз нагоду й заохоту до гріха. В на-

¹⁾ Рим. VII, 23.

слідок цього є річю в найвисшій степені важною, щоби добрий батько, коли говорить з сином про так ховзку річ, уважав й не сходяв до подробиць і до описування ріжних форм, якими та пекольна гидра затроює так велику часть світа, щоби не лучилося, що замість згасити той огонь, роздмухав він його неуважно й розпалив у простім і вразливім серці дитини. Взагалі у дитячих літах вистарчить уживати тих середників, що рівночасно зашіплюють чесноту чистоти і замикають двері до проступку⁽¹⁾.

г) Коедукація

Рівнож хибною і для християнського виховання шкідливою є т. зв. система „коедукації“, оперта також богатьома на заперечуючій первородній гріх нату-ралізму, а надто всіми приклонниками цієї системи, на гіднім оплакання помішанню понять, яке чесне людське співжиття утотожнює з помішанням і все нівелюючою рівністю. Творець задумав й постановив повне співжиття обох полів тільки у супружій звязи, а менше близьке, в ріжнім степені, в родині й суспільности. Поза тим, у самій природі, яка зробила їх ріжними що до організму, що до нахилів й таланів, нема жадного аргументу, неначеб ту могло або повинно бути помішання, а тим менше зрівнання обох полів в образванні. Відповідно до предивних намірів Творця, мають вони взаїмно доповнитися в родині і в суспільности саме з причини тої їх ріжниці, яку тому належить заховати у вихованню і піддержувати через конечне розріжнення й відповідне, залежно від віку і умовин, відділення. Ті засади повинні бути приміювані що до часу й місця по нормам християнської второпности до всіх шкіл, особливо в найбільше делікатнім й рішаючій о виробленню чоловіка періоді, яким є час молодости, й у гімнастичних та спортових вправах, де особливший згляд треба мати на християнську скромність женської молоді, яку у високім степені ображує всякого рода виставлювання себе на публичний вид.

Пригадуючи страшні слова Божественного Учи-

¹⁾ О вих. христ. кн. II, гл. 88.

теля: „Горе світові від соблазней“¹⁾, усильно заохочуємо Вас, Всечесні Браття, до печаливости і до чуйности на ті найшкідливіші й найпогубніші блуди, що з безмірною шкодою для молоді широко розливаються серед християнського народу.

Середовище ви- А щоби дійти до досконалого виховання, най-
вище ви- більшої ваги є чування, щоби те все, що окружає
ховання вихованка в часі його формації, добре відповідало наміреній ціли.

Першим природним й конечним середовищем дитини треба вважати родину, призначену Творцем якраз на це. Тому нормально найуспішнішим й найтривалішим є виховання, що його одержується в добре владнаній й карній християнській родині. Є воно тим успішнішим, чим яснійше й тривалішим присвічує там добрий примір, передусім родичів й інших домашніх.

а) Християнська родина

Не є Нашим наміром говорити тут про домове виховання, хочби порушуючи тільки найважніші точки, — так обширний є цей предмет; врешті не брак у тім предметі давних й нових спеціальних розправ, написаних щиро католицькими авторами, серед яких на особлившу згадку заслугує ця справді золота розправа Антоніяна: „Про християнське виховання дітей“, що її св. Карло Боромей казав читати публично зібраним в церквах родичам.

Бажаємо однак в особливий спосіб звернути Вашу увагу, Всечесні Браття і Любі Сини, на нинішнє, оплакання гідне, обниження родинного виховання. Обняття урядів й ріжних фахів земського й дочасного життя, з певністю меншої ваги, попереджують студії й докладне приготування, підчас коли до сповнення засадничого уряду й обовязку виховання дітей, нині багато з родичів мало або й зовсім не є приготованих, бо занадто потонули в дочасних журбах. До ослаблення впливу родинного середовища прилучується тепер факт, що майже всюди прямується до що раз то більшого відірвання дитвори від родини, вже від наймолодших літ, під ріжними позорами,

¹⁾ Мат. XVIII, 7.

чи то економічної, торговельної або промислової природи, чи то природи політичної. А є також країна, де видають дітей з лона родини, щоби їх виобразувати (а радше, ліпше висловлюючися, щоби їх обезобразити й здеправувати) в товариствах і школах без Бога, в безбожності й ненависти, в душі крайних соціалістичних теорій, повторюючи правду й стократно більше страшну від Іродової різню немовлят.

Тому закликаємо Пастирів душ, на Серце Ісуса Христа, щоби ужили всяких орудників у науках й катихизмах, та щоби словами й письмами, широко розкиданими, пригадували християнським родичам їх найважніші обовязки та представляли не так теоретично або загально, як практично й у подробицях їх поодинокі обовязки в ділянці релігійного, морального й горожанського виховання дітей, та крім приміру свого власного життя, найвідповідніші методи до успішного його здійснення. До цього рода практичних поучень не завагався знизити Апостол народів у своїх листах, особливо в листі до Ефесян, де між иншими речами упоминає: „Батьки не розсерджуйте ваших дітей“¹⁾; що не є так наслідком надмірної строгости, як передусім нетерпеливості, незнання найвідповідніших способів до успішної поправи, а також наслідком нині дуже загального ослаблення родинної карности, в наслідок чого розвиваються у молоді непогамовані пристрасти. Нехайжеж родичі, а враз з ними усі виховники уважають, щоби добре користали з уділеної собі власти Богом, якого вони є в повнім значінню цього слова заступниками, не для своєї вигоди, але для властивого вироблення дітей в святій і синівській „боязні Бога, що є початком премудрости“, на якій одиноко може сильно опертися пошанування власти, без якого не може встоятися ні лад, ні спокій, ні якенебудь поведження в родині й у суспільности.

б) Церква На слабість сил упавшої людської природи заравидла Божа доброта обильною помічю своєї ласки

¹⁾ Еф., VI. 4.

ховні й ріжнородними орудниками, в які богата є Церква, діла ця велика родина Христа, якої тому виховне середовище є тісніше й більше гармонійно злучене з середовищем християнської родини.

Це виховне середовище Церкви обіймає не тільки її Тайни, ті орудники ласки, успішні Божою силою та всі предивно виховні її обряди, не тільки ту матеріальну будівлю християнської святині, що також в чудесний спосіб ділає виховно мовою літургії й мистецтва, але також велику скількість і ріжнородність шкіл, стоваришень і всякого рода інституцій, що зміряють до вироблення молоді при літературних й наукових студіях ба навіть через саму забаву й фізичну культуру в релігійній побожності.

І в тій невичерпаній обильності виховних діл, як з одної сторони предивною, а zarazом недосяжною є матірня опіка Церкви, так з другої пречудесною є та висше згадана гармонія, яку вона може удержати з християнською родиною так, що з цілою слушністю можна сказати, що Церква й родина творять разом одну святиню християнського виховання.

а) Школа: А що коңечною є річу, щоби нові покоління були виобразувані в штуках і в науках, з котрихби черпала користь і розцвіт людська суспільність, а на що самої родини не стати, тому повстала суспільна інституція школи, і то — що з натиском говоримо — наперед з ініціативи родини й Церкви, значно скорше, ніж за стараннями держави. Тому школа, розглядана також у своїм історичнім початку, є з своєї природи помічничою і доповняючою інституцією родини й Церкви; а в наслідок того, з логічної моральної коңечности, вона повинна не тільки не противитися, але овшим позитивно згоджуватися з обома попередними середовищами, в можливо як найдосконалішій моральній єдности так, щоби могла творити разом з родиною й Церквою одно святилище, посвячене християнському вихованню і то під загрозою, що в противнім випадку розминеться зі своєю ціллю, та стане ділом зіпсуття і заглади молоді.

Признав це навіть один світський чоловік, що його дуже славлять за його педагогічні письма (хоч не заслугоють вповні на похвалу, бо заражені лібералізмом), а який таке сказав: „Школа, якщо не є святинею, є печерою зіпсуття“; а на іншій місці: „Коли виховання літературне, виховання суспільне, виховання родинне, виховання релігійне не погоджуються зі собою, чоловік є нещасливий і до нічого нездатний“¹⁾.

невтраль-
на світ-
ська тральна або „світська“ нищить всяку основу християнського виховання тому, що взагалі викидає релігію. Зрештою, така школа ніяк не є невідчужливою, хіба в своїм роді, бо в дійсності або вже ворожо відноситься до релігії або буде так відноситися. Злишнім повторювати те все, що в тім предметі сказали Наші Попередники, особливо Пій IX. і Лев XIII., коли в їх часах в особливий спосіб зачав панюватися в публичній школі ляцизм. Поновлюємо й потверджуємо ті їх оречення²⁾, а також приписи святих Канонів, що забороняють католицьким дітям ходити до некатолицьких шкіл, або невідчужливих, чи мішаних т. є без жадної ріжниць доступних для католиків й некатоликів а тільки в певних обставинах часу й місця дозволяють це толерувати одиноко за згодою Ординарія і за спеціальними застереженнями³⁾. Також **мішана,**
о динока не можуть католики згодитися на таку мішану школу (гірше як є вона одинокою і для всіх обовязуючою), в якій, хоч можуть побічно побирати науку релігії, то всеж таки решту навчання побирають від учителів некатоликів, разом з учениками некатоликами.

Бо не тим самим, що в школі уділяється (часто дуже скупо) науки релігії, стається вона згідною з правами Церкви й християнської родини та гідною, шоби до неї ходили католицькі ученики. Щоби вона такою була, треба, шоби ціле навчання й ціле уладження школи: учителі, програми, книжки для всіх

¹⁾ Nic. Tommaseo, Pensieri sull'educ., r. I, 3, 6.

²⁾ Пій IX, Лист: „Quum non sine“; Syllabus, prop. 48. — Лев XIII, alloc.: Summi Pontificatus: Enc.: Quod multum; Nobilissima; Caritatis; Ep.: Officio sanctissimo.

³⁾ Cod. I. C. c. 1374.

предметів були переняті християнським духом під материнською опікою й чуйністю католицької Церкви в той спосіб, щоби релігія була дійсно підставою й завершенням цілого формування, на всіх степенях, не тільки початкових, але і середніх і висших. „Є конечною річю — щоби ужити слів Льва XIII., — щоби не тільки на деяких годинах викладалося молоді релігію, але щоби ціле навчання віяло духом християнської побожності. Коли цього бракує, коли це святе дихання не буде проникати й розгрівати душ учителів й учеників, буде можна зібрати дуже малий хосен з усеї їх науки; противно, часто виплинуть з цього шкоди і то немалі“¹⁾.

А нехай ніхто не говорить, що в народі поділенім на різні віроісповідання, не може держава інакше зарадити потребам освіти, як тільки через неутральну або мішану школу, бо без порівняння ліпше й легше може й повинна заспокоїти їх, зіставляючи свободу та піддержуючи відповідними допомогою ініціативу і діяльність Церкви і родин в цій ділянці. А що це дасться здійснити на вдоволення родин й з хісною для спокою й загальної згоди, доказує примір народів, поділених на різні релігійні ісповідання, де шкільний закон відповідає виховному праву родин не тільки під оглядом цілого навчання, особливо через католицьку школу для католиків, але також під оглядом роздільної справедливости через грошеву поміч зі сторони держави для поодиноких шкіл, яких хочуть родини.

В інших краях о мішаній релігії інакше діється, з немалим обтяженням католиків, котрі під проводом і протекторатом Єпископату та при безнастаннім зусиллю світського й монашого духовенства удержують виключно власним коштом католицьку школу для своїх дітей, якої від них вимагає тяжкий обовязок совісти, і з гідною похвали щедрістю і сталістю тревають в постановленню забезпечення в цілости, як самі це голосять у формі кличу, „католицького виховання для цілої католицької молоді в католицьких школах“.

¹⁾ Енцикл.: Militantis Ecclesiae.

Коли тих католицьких шкіл не піддержується з державного скарбу, як цього сама собою вимагає роздільна справедливість, то принайменше не повинна їх вязати державна власть, коли та власть має свідомість прав родини й конечних умовин правної свободи.

Там, де навіть цей найнижший ступень свободи є знасилуваний, або на ріжний спосіб вязаний, мають католики, хочби коштом великих жертв, старатися всякими засобами про те, щоби удержати свої школи і боронити їх, та стреміти до ухвалення справедливого шкільного закону.

**Като-
лицька
акція
в шкіль-
ній справі**

Усе, що вірні роблять для піддержки оборони католицької школи для своїх дітей, є без найменшого сумніву релігійним ділом і тому воно є й найпершою задачею „Католицької Акції“. Тому особливо дорогими Нашому батьківському серцю і гідними найвисшої похвали є ті усі спеціальні стоваришення, що в ріжних краях працюють з таким запалом для так конечного діла.

Тому треба це сильно голосити і треба, щоби це всі добре бачили й зрозуміли, що католики якогонебудь народу на світі, стараючися для своїх дітей о католицьку школу, не ведуть якоїсь партійної політики, але з наказу совісти провадять релігійне діло; і цілком не думають відділяти своїх дітей від тіла й духа народу, але овшім виховати їх як найдосконаліше і як найбільше корисно для народного добра, бо добрий католик, якраз силою католицької науки, є тим самим найліпшим горожанином, що любить свою вітчину і льояльно піддається існуючій державній владі, в якійнебудь законній формі уряду не булаб вона уконституована.

В тій школі, згідній з Церквою і християнською родиною, не трафиться, що на ріжних годинах, з очевидною шкодою для виховання, будеться перечити те, чого діти довідуються на науці релігії; а коли, задля делікатности учительської совісті, буде конечною річю дати їм пізнати невідповідні діла в ціли їх поборювання, то буде воно зроблене з таким приготуванням і з такою противагою здорової науки,

що з цього буде мати християнське вироблення молоді не шкоду, але хосен.

Також в тій школі не буде ніколи небезпекою для чистоти обичаїв наука рідної мови й клясичних авторів, бо християнський учитель піде за приміром пчіл, що збирають з цвітів те, що найчистіше, зіставляючи решту, як учить св. Василій в своїй бесіді до молоді про читання клясиків¹⁾. Ця конечно осто-рожність, яку поручає навіть поганський Квінтіліян²⁾, цілком не перешкаджає, щоби християнський учитель не мав збирати і віддавати до вжитку цього всего, що на правду доброго в річи і в методах приносять наші часи, памятаючи на те, що говорить Апостол: „Всього досвідчайте; доброго держіться“³⁾. І тому у збиранню нових річий буде стерегтися, щоби легкодушно не покидати старих, випробованих що до своєї доброти й успішности через досвід багатьох віків, особливо в науці латини, яка за наших днів, як бачимо, щораз низше упадає, якраз в наслідок неслухного занехання метод, так успішно уживаних здоровим гуманізмом, котрий розцвівся так гарно особливо в школах Церкви. Ті шляхотні традиції вимагають, щоби молодь, повірена католицьким школам, була досконало виобразувана в літературі і в інших науках, відповідно до вимог наших часів, а заразом солідно й глибоко, особливо в здоровій філософії, вистерігаючися енциклопедичної поверховности тих, що „може й знайшлиб те, що конечно, колиб не шукали того, що злишне“⁴⁾. Тому кождий християнський учитель повинен мати перед очима те, що говорить Лев XIII. в короткім реченню: „...усильно треба старатися, щоби не тільки примінювати відповідну й солідну методу навчання, але ще більше, щоби само навчання і літератури і інших наук було у всім згідне з католицькою вірою, а найбільше філософії,

¹⁾ P. G., т. 31, 570.

²⁾ Inst. Or. I. 8.

³⁾ I., Con. V, 21.

⁴⁾ Сенека, Лист 45. — Лев XIII.

від якої в значній мірі залежить властивий напрямок інших галузей знання⁽¹⁾).

Добрі вчителі Добрі школи є оwoчем не так добрих уладжень, як передусім добрих учителів, котрі, досконало приготовані й виобразовані, кождий у своїм предметі, який має викладати, вивінувані в ті інтелектуальні й моральні прикмети, яких вимагає так важний їх уряд, горять чистою й Божою любовю до повіреної їм молоді якраз тому, що люблять Ісуса Христа і Його Церкву, якої они є найдорозшими дітьми, а також тому, що їм широко лежить на серцю правдиве добро родин і своєї вітчизни. Тому то наповняє Нашу душу потіха і вдячність для Божої доброти, коли бачимо, як разом з монахами й монахинями учить велика скількість добрих учителів і вчительок — згуртованих навіть в згромадженнях і спеціальних стоваришеннях, щоби виробляти щораз досконаліше свойого духа і котрі заслугоують тому на похвалу й піддержку, як шляхотні й могучі помічники „Католицької Акції“ — коли бачимо, як вони безінтересовно працюють з запалом й витревалістю у тій, так св. Григорієм з Назіянзу названій „штуці над штуками й знанню над знаннями“⁽²⁾), яким є кермовання й формовання молоді. Не менше відносяться до них слова Божественного Спасителя: „Жниво вправді велике, та робітників мало“⁽³⁾; просім отже Господа жнива, щоби післав ще багато таких робітників на загін християнського виховання. Підготовлення їх повинно передусім лежати на серцю Пастирів душ і найвисших монаших Настоятелів.

А так само конечною є річу кермувати й чувати над вихованням молодця „миького як віск на впливи проступку“⁽⁴⁾, в якимби небудь середовищу він знайшовся, усуваючи недобрі оказії й стараючися для него о добрі нагоди, в забавах і товариствах, бо „злі розмови псуують добрі обичаї“⁽⁵⁾).

¹⁾ Енцикл. Inscrutabili.

²⁾ Бесіда II. P. G. т. 35, 426.

³⁾ Мат. IX., 37.

⁴⁾ Гораций, Art. poet. ст. 163.

⁵⁾ I. Кор. XV, 33.

г) **Світ і його небезпеки**

Але в наших часах треба більше широко розтягненого й докладного чування, бо для недосвідченої молоді зросли значно нагоди морального й релігійного розбиття, особливо через безбожні й гидкі книжки, яких багато розкидається за безцін, дійсно по диявольськи; а надто в кінематографічних виставах, а тепер також в радіофонічних авдиціях, що помножують й улекшують, можна сказати, всякий рід лектури так, як кіна всякий рід представлень. Ті премогутні засоби популяризації, що, о скільки ними кермують здорові засади, можуть принести велику користь образуванню й вихованню, на жаль служать часто до розбуджування злих нахилів і жажди зисків. Св. Августин болів над пристрастю, що навіть християн тих часів тягнула на циркові ігриша і з драматичною живістю представляє зіпсуття, на щастя хвилеве, свого ученика й приятеля Аліпія¹⁾. Кільки то молодців звихнених теперішними представленнями, як також злою лектурою, змушені нині оплакувати родичі й виховники.

Тому належить хвалити й піддержувати усі ті виховні діла, які в душі щиро християнської ревности о душі молоді, стараються при помочи відповідних книжок і періодичних видавництв освідомити, особливо родичів і виховників, про моральні й релігійні небезпеки, що часто підступно криються в книжках й представленнях та стараються поширити добрі книжки й піддержати представлення дійсно виховуючі, будуючи навіть коштом великих жертв театри й кіна, де чеснота не то що не поносить ніякої срати, але противно, може багато зискати.

Одначе з цього обовязку чуйности не виходить, щоби молодь треба здалека тримати від суспільности, в якій прецінь має жити та спасти свою душу, але що нині, більше чим колинебудь, вона повинна бути забезпечена й по християнськи узброєна проти злуди і блудів світа, що, як наминає Боже слово, є цілий: „похотию тіла, похотию очий і гордістю життя“²⁾; щоби

¹⁾ Conf, VI, 8.

²⁾ I. Йо. II., 16.

в цей спосіб сталися такими, якими по словам Тертуліяна були перші христіяни і якими повинні бути христіяни всіх віків „співвласниками світа, не блуду“¹⁾.

В цім вислові Тертуліяна Ми вже дійшли до того, що Ми задумували порушити на останнім місці, а що однак є річю найбільшої ваги, т. є до правдивої суті християнського виховання, яку можна пізнати з її власної цілі і в якій розважанню яркїйше понад денне світло виступає вибиваючесья понад усе виховне післанництво Церкви.

Ціль і форма християнського виховання: Властивою і безпосередною ціллю християнського виховання є співділати з Божою ласкою у вироблюванню правдивого й досконалого християнина, т. є у формованню й зображенню самого Христа в людях, відроджених хрещенням, по сильному висказу Апостола: „Діточки мої котрих я знова роджу в болях, доки Христос вобразитьсья у вас“²⁾. Тому правдивий християнин повинен жити надприродним життям в Христї: „Христос, що є вашим життям“³⁾, і виявляти його у всіх своїх ділах: „щоби й життя Ісусове в нащїм смертнім тілі явилосья“⁴⁾.

а) Виробити правдивого християнина І тому християнське виховання обїймає цілий обсяг людського життя, фізичного й духового, інтелектуального й морального, індивідуального, родинного й суспільного, не щоби його в якийнебудь спосіб зменшити, але щоби його піднести, ним покерувати й усвершити по примїрі й науці Христа.

Тому правдивий християнин, о воч християнського виховання, є надприродним чоловіком, котрий думає, судить та стало й послїдовно ділає по засадам здорового розуму, просвіченого надприродним світлом примїрів й науки Христа, або також — щоби ужити принятого нинї способу говорення — то правдивий і повний чоловік характеру. Бо правдивий характер становить не якась цілість й сталїсть поступовання по субективним засадам, але одиноко витревалїсть у при-

¹⁾ О ідолопоклонствї, 14.

²⁾ Гал. IV, 19.

³⁾ Кол. III, 4.

⁴⁾ II, Кор. IV, 11.

держуванню відвічних засад справедливости, що признає навіть поганський поет, виславлюючи нероздільно „справедливого й сталого у своїм поступованню чоловіка“¹⁾; а з другої сторони не може бути бесіди про повну справедливість як тільки там, де Богови віддається то, що Боже, як це робить правдивий християнин.

Такпонята ціль і задача християнського виховання видається людям, що стоять здалека, якоюсь мрією, або радше бажанням не до здійснення без знищення або порушення природних властей і без зречення нахилів земського життя; тому вони здаються їм ворожими суспільному життю та дочасному поведженню, противними усякому поступови в науці, літературі, мистецтві та всяких ділах культури. На подібний закид, який під впливом незнання справи й пересуду ставили свого часу погани, навіть освічені, та який на жаль частіше і з більшою впертістю повторюється в наших часах — відповів Тертуліян: „Ми не є чужі життю. Здаємо собі добре справу з обовязку вдячності зглядом Бога, Господа, Творця; не погорджуємо жадним овочем Його діл, тільки вважаємо шильно, щоби не перебирати в них міри, ані їх надуживати. Отже не жиємо на цім світі без вашого ринку, торговиці, лазні, гостинниці, варстатів, заїздів, ярмарків та інших ваших уладжень. І ми також з вами плаваємо по морю, займаємося війсковістю, управляємо рілю, торгуємо, вимінюємо працю та віддаємо до вашого вжитку наші діла. Звідкіля отже можемо вам **б) котрий** видаватися непожиточними для ваших справ, ми, що **є також** з вами і з вас жиємо — того не знаю“²⁾. Тому то **найліп-** правдивий християнин не тільки що не усувається **шим і** від трудів земського життя й не зменшує своїх **найбіль-** природних властей, але противно їх розвивас та удосконалює, гармонізуючи їх з надприродним життям, **ше по-** через що навіть і це природне життя ушляхотнює **житоч-** та дає йому дуже успішну поміч не тільки в духовнім **ним го-** й вічним порядку, але також матеріяльнім і дочаснім. **рожани-** **ном.**

¹⁾ Горац., Од. К. III, од. 3, ст. 1.

²⁾ Апол. 42.

Доказує цього ціла історія християнства і його інституції, які аж по наші часи утотожнюються з історією правдивої цивілізації і дійсного поступу; а передусім Святі, що їх Церква і тільки вона одна має так багато, котрі в найдосконалішій степені осягнули ціль християнського виховання й ушляхотнили та збогатили людську суспільність всякого рода добрами. Дійсно Святі були, є і будуть завжди найбільшими добродіями людської спільноти, як також найдосконалішими взорами для людей всіх клас і звань, всіх станів і умовин життя, від простого селянина і рільника аж до вченого й літерата, від скромного ремісника аж до вождя військ, від звичайного батька родини аж до монарха, володаря племен й народів, від простих дівчат і жінок з домашнього укриття аж до королевих і цісаревих. А що сказати про безліч діл, які також на користь дочасного добробуту виконали євангельські місіонарі, що разом зі світлом віри несли й несуть варварським народам добра культури? Якже хвалити нам належить основників численних діл милосердя й суспільної опіки та нескінчений ряд святих виховників й виховниць, що утревалили й помножили свої діла через свої плідні інституції християнського виховання, які несуть поміч родинам і неоцінені користі народам!

**в) Ісус,
Учитель
і взір
вихо-
ванця.**

То є овочі християнського виховання, під кожним оглядом благословенні, зроджені якраз життям і надприродною чеснотою в Христі, яку воно в чоловіці формує й розвиває; бо Христос, наш Господь і Божественний Учитель є також жерелом і дачелем цього життя і чесноти, а заразом, через свій примір, загальним взором, доступним для всякого рода людей, а особливо для молоді в часі укритого, працювотого, послушного життя, прикрашеного в очах Бога й людей індивідуальними, родинними й суспільними чеснотами.

**Закін-
чення.**

Цілий той збір виховних скарбів безконечної вартости, який Ми дотепер ледви частинно представили, є до цього степеня властивим Церкві, що входить в саму її суть, суть Церкви, яка є містичним

тілом Христа, непорочною Його Обручницею, а тїм самим найпліднішою Матір'ю і найвисшою, найдосконалішою виховницею. І тому великий і геніальний св. Августин, котрого 1500-літню пам'ятку смерти маємо обходити, повний святого почування для такої Матери відзивається такими словами до Церкви: „Церкво католицька, найправдивіша Мати христ'ян, слушно кличеш до найчистішого й найсвятішого почитання Бога, котрого посідання становить найщасливіше життя; але маєш також любов і впадобання ближніх так велике, що на ріжні хороби, якими задля гріхів обтяжені є душі, маєш всякий лік. Ти вправляєш і вчиш дїтвору по дитячому, молодців з силою, старців зі спокоєм, як цього вимагає ступень розвою не тільки тіла, але також і душі кожного. Ти піддаєш дітїй в добровільну службу родичів, родичів ставиш з лагідною владою понад дітьми. Ти зв'язуєш братів зі собою релігійним узлом сильнішим і тіснішим від узлів крови... Ти лучиш горожан з горожанами, народи з народами і загалом людей пам'яттю перших родичів, не тільки в суспільнім зв'язку, але в певнім навіть братерстві. Учиш королів журби о народи; наповідаєш народи, щоби улягали королям. Усильно повчаєш, кому належить честь, кому любов, кому пошановання, кому страх, кому потїха, кому напїмнення, кому заохота, кому кара, кому нагана, вказуючи, що не всім належить все; всім однак любов — нікому кривда“¹⁾.

Піднесім, Всечесні Браття, серця і благальні руки до неба „до Пастиря і Єпископа наших душ“²⁾, до Божого Царя, „Господа господствующих“, щоби своєю всемогучою силою вчинив, аби ті величні овочі христ'янського виховання з кожним днем чимраз більше принималися, множилися і зростали в хосен одиниць і народів.

¹⁾ De moribus Eccl. cath., кн. I, гл. 30.

²⁾ I. Пет., II, 25.

А як завдаток тих небесних ласк, з вітцівським почуванням, уділяємо Вам, Всечесні Браття, Вашому Клирови і Вашим народам Апостольське Благословення.

Дано в Римі, у св. Петра, 31. грудня 1929, осьмого року Нашого Понтифікату.

Пій XI. Папа.

